

ΕΝΑ ΕΘΝΟΣ ΧΩΡΙΣ ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ¹

Susanna Böhme-Kuby*

Το 1995, για εκείνους που έζησαν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ήταν μια χρονιά με πολλές επίσημες επετειακές εκδηλώσεις, αλλά και αμφίθυμες αναμνήσεις φορτισμένες με συμβολική και πολιτική αξία. Το εξώφυλλο του πρώτου τεύχους του έτους 1995 της εβδομαδιαίας πολιτικής επιθεώρησης *Der Spiegel* εξέθετε απερίφραστα την επίσημη ερμηνεία των μελλοντικών επετειακών εκδηλώσεων: «Η ανοδική πορεία μετά τα ερείπια – 50 χρόνια γερμανικής ιστορίας». Πενήντα χρόνια μετά το τέλος του πολέμου (και πέντε χρόνια μετά τη γερμανική ενοποίηση) η ημερομηνία της 8ης Μαΐου 1945 ερμηνεύεται ως το σημείο αφετηρίας μιας άνευ προηγουμένου οικονομικής αναγέννησης, της οποίας η ακαταμάχητη ορμή υπερνίκησε τελικά την εθνική διχοτόμηση, την πιο βαριά συνέπεια της γερμανικής ήττας του 1945. Επί δεκαετίες, η πολιτική ερμηνεία αυτής της ημερομηνίας αντικατόπτριζε τις ιστορικές και ιδεολογικές αποκλίσεις των δύο γερμανικών κρατών έναντι του εθνικοσοσιαλισμού: εορτή της απελευθέρωσης στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας δίνοντας έμφαση στη συμβολή της γερμανικής αντίστασης και στον αποφασιστικό ρόλο της ΕΣΣΔ, μη εορτασμός στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, όπου οι αβεραιόητες της ορολογίας πρόδιδαν μια βαθιά αμηχανία: «τέλος του πολέμου» (Kriegsende), «ήττα» (Niederlage), «κάτρρευση» (Zusammenbruch). Η τελευταία έκφραση, η πιο διαδεδομένη στο ευρύ κοινό, είναι επίσης η πιο παραπλανητική.

Το 1975, η πλειοψηφία του ομοσπονδιακού κοινοβουλίου αρνήθηκε να τιμήσει την επέτειο της 8ης Μαΐου, επειδή αυτή η ημερομηνία εορτάστηκε στη ΛΔΓ ως εορτή της απελευθέρωσης. Ο Helmut Kohl, τότε πρόεδρος του κόμματος της Χριστιανοδημοκρατικής Ένωσης (CDU) κάλεσε τους Γερμανούς να θεωρήσουν αυτή την εορτή ως «ημέρα πένθους και περισυλλογής». Δέκα χρόνια αργότερα, πάλι ο Kohl, ήδη καγκελάριος μιας χώρας που εφεξής ήταν η πρώτη οικονομική δύναμη της Ευρώπης, τίμησε την επέτειο του γερμανικού πένθους μαζί με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Ronald Reagan, στο στρατιωτικό νεκροταφείο του Μπίμπουργκ, όπου αναπαύονται «ενωμένοι στο θάνατο» οι αμερικανοί στρατιώτες και οι γερμανοί των Ομάδων Ασφαλείας (SS) που έπεσαν στο μέτωπο. Με αυτή την ευκαιρία, ο πρόεδρος της ΟΔΓ Richard von Weizsäcker², ξεφώνησε έναν «ιστορικό» λόγο όπου, για πρώτη φορά, τα «εγκλήματα» του «καθεστώτος του Χίτλερ» αναγνωρίστηκαν επισήμως. Ωστόσο απεφεύχθησαν τα ερωτήματα για τις απαρχές

του ναζισμού, τις συνέχειες, και ούτε συζήτηση για το ρόλο του γερμανικού πληθυσμού στο «χιτλερικό καθεστώς».

Εξομίωση δημίων και θυμάτων

Η Historikerkstreit [Διαμάχη των Ιστορικών]³ αποτελεί το μεταγενέστερο στάδιο στη διαδικασία εξομάλυνσης των σχέσεων μεταξύ των Γερμανών και του ενοχλητικού τους παρελθόντος. Οι αναθεωρητές επιχείρησαν, μέσω αυτής της έννοιας, να παρουσιάσουν την τελική φάση του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου ως αμυντικό πόλεμο, και έθεσαν στο ίδιο επίπεδο την εκδίωξη των Γερμανών από τις ανατολικές εδαφικές περιοχές και το Ολοκαύτωμα, του οποίου αρνούνται τη μοναδικότητα. Θα ήταν αδύνατον να πούμε ότι αυτές οι θέσεις σήμερα έχουν επίσημα διαπιστευτήρια, αλλά θα ήταν επίσης αδύνατον να υποτιμήσουμε την επίδρασή τους στο γερμανικό συλλογικό ασυνείδητο που επί χρόνια έχει απωθήσει ορισμένες ευθύνες, οι οποίες δεν αγγίζουν καν επιφανειακά τη συνείδηση των νέων γενεών.

«Τις αμέσως επόμενες ημέρες η *οσμή του Αουσβιτς* απλώθηκε στην πόλη». Αυτός ο τίτλος που επέλεξε η βερολινέζικη εφημερίδα *Tageszeitung*⁴ για να περιγράψει την πεντηκοστή επέτειο των βομβαρδισμών στη Δρέσδη είναι μια ενδεικτική μαρτυρία: η τάση να εξομοιωθούν δήμιοι και θύματα δεν είναι προνόμιο της δεξιάς.

Ο πρόεδρος της ΟΔΓ Roman Herzog κάλεσε τη γερμανική κοινή γνώμη να μη συγχέει τους νεκρούς της Δρέσδης με τα θύματα των στρατοπέδων συγκεντρώσεως, αλλά αυτή η έκκληση είχε αντίθετο αποτέλεσμα και ερμηνεύθηκε ως προτροπή να σταματήσουν οριστικά οι αμοιβαίες κατηγορίες: «Οι Γερμανοί συγχωρούν τους Συμμάχους για τα εγκλήματα που διέπραξαν. Συνεπώς έχουμε πατήσει».

Έναντι ενός τόσο αξιοσημείωτου αριθμού πρωτοβουλιών που αφορούν επετειακές εκδηλώσεις, εκθέσεις, ντοκιμαντέρ και δημοσιευμένα άρθρα κατά το 1995 με σκοπό να ενημερωθούν οι επανενωμένοι Γερμανοί για την τελική φάση του πολέμου, διακατέχεται κανείς από ένα αίσθημα αδυναμίας. Αυτή η επίδειξη προσωπικών αναμνήσεων, μαρτυριών αυθεντικής ιστορίας δημιουργεί την απατηλή εντύπωση ότι η ιστορία ενός λαού θα πρέπει να είναι το σύνολο των ατομικών του αναμνήσεων. Στην καλύτερη περίπτωση, αυτό που επιτεύχθηκε ήταν απλώς να φωτογραφηθεί η κατάσταση της χαοτικής συνείδησης των Γερμανών της εποχής, χωρίς να γνωστοποιηθούν στις νέες γενιές τα αποτελέσματα ενός πενηντονταετούς ιστορικού αναστοχασμού.

Η έμφαση που δόθηκε στο έτος 1945 φανερώνει τη βούληση να κοπούν οι δεσμοί μεταξύ του 1933 και του 1945, και συνεπώς την ιστορικοποίηση αυτού του παρελθόντος.

Πράγματι, η Zeitgeschichte, η σύγχρονη ιστορία, μετατόπισε σιωπη-

ρά τα χρονολογικά της σύνορα, αρχίζοντας με την μεταπολεμική περίοδο και εξορίζοντας την προηγούμενη περίοδο σε ένα μακρινό παρελθόν. Ο εθνικοσοσιαλισμός, υπό την αιγίδα του αναθεωρητισμού του Ernst Nolte, εγγράφεται εφεξής στη συνέχεια του κοινωνικοπολιτικού εκσυγχρονισμού, όπως μαρτυρούν περί αυτού οι πρόσφατες δημοσιεύσεις του εκδοτικού οίκου Ullstein-Propyläen, τον οποίο διευθύνει ο R. Zitelmann. Ας μνημονεύσουμε τον τελευταίο τόμο του έργου *Γερμανική Ιστορία. Οι δρόμοι της αβύσσου (1933-1944)*, (Βερολίνο, 1995) του K. Weissmann, εκπροσώπου της «Νέας Γερμανικής Δεξιάς». Από τις πλέον ενδεικτικές είναι και η απουσία συζήτησης στους κόλπους της Zeitgeschichte⁵ σχετικά με την ιστορική στροφή του 1989, τη μεταπολεμική περίοδο, τις αποκλίνουσες ερμηνείες του ναζιστικού παρελθόντος στις δύο Γερμανίες.

Ένα παρωχημένο παρελθόν: η μεταναζιστική γενιά

Η κατάρρευση της ΛΔΓ –ο όρος καταντός δεν είναι αδιάφορος– μοιάζει να προκαλεί a posteriori την απώλεια κάθε νομιμότητας της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής εμπειρίας της ανατολικής Γερμανίας, ακόμη και του θεμελιώδους αντιφασισμού της, από τον οποίο επιβιώνει μόνο η αντιοκκληρωτική του διάσταση που γίνεται αντικείμενο οικειοποίησης για το ξεκαθάρισμα λογαριασμών με τους εκπροσώπους της πρώην ΛΔΓ.

Ο αντιφασισμός που προσβέβουν οι αναθεωρητές της Zeitgeschichte αποσκοπεί όχι μόνο στο ξεκαθάρισμα παλαιών λογαριασμών⁶, αλλά κυρίως στο να απαλλάξει το μέλλον από ορισμένες σκιές του παρελθόντος ώστε αυτό να επικεντρωθεί στα μελήματα που αναμένουν το γερμανικό έθνος in fieri.

Πενήντα χρόνια μετά το 1945, η άρχουσα τάξη της επανενωμένης Γερμανίας μπορεί με ελάχιστο κόστος να αποδεχτεί τις ιστορικές ευθύνες της, και δη τα εγκλήματά της. Σήμερα αποτελείται από εκείνους που έχουν γεννηθεί μετέπειτα⁷.

Ο H. L. Gremliza, διευθυντής της μηνιαίας πολιτικής επιθεώρησης *Konkret*⁸, περιγράφει ως εξής αυτήν τη στροφή των γενεών: «Ο πρόεδρος της ΟΔΓ δεν είναι πλέον ο άνθρωπος που απένεμε την εξουσία στον Führer (όπως ο Theodor Heuss⁹), ούτε ένας αρχιτέκτονας στρατοπέδων συγκεντρώσεως (όπως ο Heinrich Lübke), ούτε ένα μέλος του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος (όπως ο Walter Scheel) ή των Ταγμάτων εφόδου (SA) (όπως ο Karl Carstens¹⁰). Στην Καγκελαρία δεν υπάρχει πλέον προσκεϊμένος της RSHA (όπως ο Ludwig Erhard¹¹), ούτε συνεργάτης του Josef Goebbels (όπως ο Kurt G. Kiesinger¹²). Το διοικητικό συμβούλιο της Deutsche Bank [Τράπεζα της Γερμανίας] εδώ και ένα χρόνο δεν προεδρεύεται πλέον από τον πρώην υπεύθυνο παραγωγής της εταιρείας IG-Farben στο Αουσβιτς-Μπρικενάου¹³.

Η Γερμανία που διοικείται από τη μεταναζιστική γενιά διατείνεται

ότι είναι μια κανονική χώρα και ασπάζεται την επίσημη θέση της «απελευθέρωσης» του γερμανικού λαού από τους Συμμάχους. Έτσι βρίσκεται ισότιμη με τους ευρωπαίους εταίρους της, οι οποίοι από την πλευρά τους είναι διατεθειμένοι κατά το μάλλον ή ήττον να την υποδεχτούν στις τάξεις των νικητών. Αυτό ακριβώς συμβολίζει η συμμετοχή των στρατιωτών της Bundeswehr [ομοσπονδιακός στρατός] στην παριζιάνικη παρέλαση για τον εορτασμό της νίκης. Άξια επισήμανσης είναι μια ιδιαίτερα αντιπροσωπευτική έκκληση, την οποία υπέγραψαν περίπου 300 επίσημες προσωπικότητες από τη Δεξιά έως το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (SPD), υπό την αιγίδα του Alfred Dregger, επίτιμου προέδρου της Χριστιανοδημοκρατικής Ένωσης (CDU): η έκκληση αυτή παροτρύνει τους Γερμανούς να μη λησμονήσουν ότι η 8η Μαΐου σήμανε «την έναρξη της φοβερής εκδίωξης των Γερμανών από τα ανατολικά εδάφη της χώρας και την απαρχή της εθνικής διχοτόμησης»¹⁴.

Τα εγκαίνια του Centrum Judaicum [Ιουδαϊκό Κέντρο] πάνω στα εν μέρει ανασυγκροτημένα ερείπια της μεγαλύτερης προπολεμικής Συναγωγής στη Γερμανία έγιναν παρουσία (βουβή) των σημαντικότερων αρχών της ΟΔΓ. Μόλις πριν είχε γνωστοποιηθεί η είδηση για τον εγκληματικό εμπρησμό της νέας Συναγωγής στην πόλη Λύμπεκ. Αυτό δεν εμπόδισε τον *Spiegel* να δημοσιεύσει την επομένη έναν θριαμβευτικό τίτλο: «Παρωχημένο παρελθόν¹⁵». Το εξώφυλλο προβάλλει ένα πολύπλοκο κολάζ με φόντο έναν από τους γνωστότερους πίνακες του γερμανικού ρομαντισμού¹⁶: ο διαβάτης, με την πλάτη γυρισμένη, σε πρώτο πλάνο, ατενίζει από το ύψος ενός βράχου το ομιχλώδες τοπίο, όπου εμφανίζονται τα εμβλήματα δύο ιστορικών εμπειριών: αριστερά, ένα πορτρέτο του Hitler, σημαίες με σβάστικα, και μια μικρή ομάδα φυλακισμένων με τη ριγωτή ενδυμασία πίσω

από τα αγκαθωτά συρματοπλέγματα: δεξιά, μια σημαία της ΛΔΓ, ένας λόχος κρανοφόρων στρατιωτών του λαϊκού στρατού εν κινήσει· ένας απ' αυτούς, με το τουφέκι στο χέρι, ξεχύνεται πάνω από το αγκαθωτό συρματοπλέγμα προς την ελευθερία. Στο κέντρο και ψηλά, δεσπόζει η πύλη του Βραδενβούργου στεφανωμένη με τη γερμανική σημαία. Το σχόλιο επεξηγεί το ήδη σαφές μήνυμα: «Οι δύο γερμανικές δικτατορίες αυτού του αιώνα συνδέονται ιστορικά». «Είναι ανώφελο να διαφοροποιήσει κανείς αυτά τα δύο κράτη μη-δικαίου», επισημαίνει επιπλέον ο Rudolf Augstein, διευθυντής του *Spiegel*.

Η ημέρα της επανένωσης

Η «εξημερωμένη» από τους Συμμάχους Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας έχει πεθάνει μαζί με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας· ο ανξημένος ρόλος των στρατιωτικών δυνάμεων στη γερμανική εξωτερική πολιτική –που είχαν γίνει σχεδόν αόρατες στην πρώην δυτι-

κή ΟΔΓ- είναι το ανησυχητικό σύμπτωμα αυτής της κατάστασης. Στις 30 Ιουνίου 1995, σε ένα κλίμα γενικής αδιαφορίας, το ομοσπονδιακό κοινοβούλιο εξουσιοδότησε την Bundeswehr να πραγματοποιήσει στρατιωτικές εκστρατείες out of area, για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο. Η 3η Οκτωβρίου ανακηρύχθηκε με κυβερνητικό διάταγμα ημέρα εθνικής εορτής, εν προκειμένω ημέρα της γερμανικής ενότητας, η πραγματική ημέρα απελευθέρωσης της χρονιάς. Η μπίρα έρρευσε χωρίς φειδώ όπως αφειδώλυντες ήσαν και οι επίσημες αοριστολογίες. Ελλείψει ενός ενωμένου λαού ως πολιτικού υποκειμένου, ερότασαν την ενότητα του κράτους ως αφηρημένη οντότητα.

Ελλείψει θριαμβευτικών αποτελεσμάτων που τα ονειρευόταν κανείς πριν από πέντε χρόνια –«γελαστών τοπίων» όπως τα είχε αποκαλέσει ο καγκελάριος Kohl-, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η κοινή γνώμη επέλεξαν τη συγκρατημένη χαρά.

Ωστόσο, οι πιο γνωστοί είχαν ήδη κατανοήσει ότι η προσχώρηση της ανατολικής πλευράς της χώρας στις δυτικές ανέσεις δεν ήταν βαθιά και ότι συνεπώς αυτή η συναίνεση κοινωνικά είναι λιγότερο στερεή από τη δυτική συναίνεση. Από τα δυτικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης απουσιάζει απελπιστικά η κριτική ανάλυση των πραγματικών μετασχηματισμών που αντιμετώπισαν οι Ανατολικογερμανοί κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Σχεδόν έχει κανείς την εντύπωση ότι η αλήθεια για τις πραγματικές συνθήκες ζωής στην πρώην ΛΔΓ υπερβαίνει τις ικανότητες διαφοροποίησης της Δύσης. Ο οικονομικός, πολιτικός, καθολικός μετασχηματισμός της πρώην ΛΔΓ ανέτρεψε τη ζωή και τις προσδοκίες χιλιάδων ανθρώπων. Οι άνω των πενήντα ετών δυσκολεύονται να προσαρμοστούν στη νέα συγκυρία. Πολλές οικογένειες διαρρηγνύονται εξαιτίας της αίσθησης μιας ξενότητας, η απόκλιση μεταξύ των γενεών έχει ακόμη διευρυνθεί. «Πόσες επέτειοι θα περάσουν ακόμη έως ότου αποδοθεί μια κάποια δικαιοσύνη στη ΛΔΓ;», αναρωτιέται ο Gunter Gaus (πρώην εκπρόσωπος της ΛΔΓ μέσα στην ΟΔΓ και προσωπικότητα πρώτου μεγέθους της Ostpolitik του κόμματος SPD)¹⁷. Αυτό το ερώτημα φαίνεται σχεδόν ρητορικό αν υπολογίσει κανείς ότι στη διαδικασία της επανένωσης η μη τήρηση των συνταγματικών υποχρεώσεων που προσδιορίζονται από τον Θεμελιώδη Νόμο της ΛΔΓ αποτελεί μια σημαντική υπονόμευση του μέλλοντος της γερμανικής κοινωνίας, όπως το επαναλαμβάνουν ακατάπαυστα κάποιοι ελάχιστοι διανοούμενοι όπως ο Günter Gass ή ο ιστορικός Christian Meier.

*Μετάφραση από τα γαλλικά
Βαγγέλης Μπιτσώρης
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών*

Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

* Η Susanna Böhme-Kuby διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Γένοβας. Μελετά τον γερμανικό πολιτισμό του 20ού αιώνα και έχει δημοσιεύσει ένα βιβλίο για την πρόσληψη της Γαλλικής Επανάστασης στη Γερμανία και τον απόηχό της στον γερμανικό Τύπο

εκείνης της περιόδου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 29, Δεκέμβριος 1996.
2. Γιος του E. von Weizsäcker –πρεσβευτή του Τρίτου Ράιχ στο Βατικανό- και υπερασπιστής του πατέρα του στη δίκη της Νυρεμβέργης.
3. Πολιτικο-ιστορική διαμάχη σχετικά με την ερμηνεία του Τρίτου Ράιχ, η οποία γεννήθηκε με τη δημοσίευση, το 1987, των αναθεωρητικών και απολογητικών θέσεων του ιστορικού Ernst Nolte στην εφημερίδα *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.
4. *Tageszeitung*, 13-2-1995, σ. 2. (εφημερίδα της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1979).
5. Ιστορικός μαθησιακός κλάδος στην ΟΔΓ. Αντικείμενό του είναι η «σύγχρονη» εποχή, η οποία αρχίζει το 1917 σύμφωνα με την περιοδολόγηση του Hans Rothfels.
6. Αυτή η εκ νέου ανάγνωση ολόκληρων τμημάτων της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας της δεκαετίας του 1970 αποσκοπεί στο να δυσφημήσει τα μέλη της γενιάς του 1968, που καταλαμβάνουν ακόμη και σήμερα, σύμφωνα με τους αναθεωρητές, μια ηγεμονική θέση στο πολιτισμικό πανόραμα της ΟΔΓ.
7. Ο καγκελάριος H. Kohl κατά την πρώτη επίσκεψή του στο Ισραήλ, επικαλέστηκε την χάρη που τον έκανε «να γεννηθεί μετέπειτα», εκφράζοντας κατ' αυτόν τον

τρόπο την απαλλαγή του από οποιαδήποτε ευθύνη έναντι του Τρίτου Ράιχ βάσει της ληξιαρχικής του κατάστασης.

8. Τεύχος 3, 1995, σ. 9.
9. Πρώτος πρόεδρος της ΟΔΓ (1949-1959). Το 1933 είχε ψηφίσει το «Νόμο εξουσιοδότησεως» (Ermächtigungsgesetz) προς όφελος του Hitler.
10. Ο H. Lübke, ο W. Scheel και ο K. Carstens ήσαν αντιστοίχως πρόεδροι της ΟΔΓ (1959-1969, 1974-1979 και 1979-1984).
11. Υπουργός Οικονομίας (1949-1963), ομοσπονδιακός καγκελάριος (1963-1966).
12. Ομοσπονδιακός καγκελάριος (1966-1969).
13. Ο Hermann J. Abs, διευθυντής της Deutsche Bank από το 1938, ήταν μέλος σαράντα περίπου διοικητικών συμβουλίων σε γερμανικές επιχειρήσεις, στις οποίες περιλαμβάνεται και η εταιρεία IG-Farben. Καταδικάστηκε στη Γιουγκοσλαβία ως εγκληματίας πολέμου σε καταναγκαστικά έργα 15 ετών, αλλά ποτέ δεν παραιτόθηκε από τις βρετανικές αρχές. Ο Abs διορίστηκε το 1948 διευθυντής της Τράπεζας Ανασυγκρότησης, για να επανέλθει εν συνεχεία στην ηγεσία της Deutsche Bank.
14. Έκκληση που δημοσιεύτηκε στη *Frankfurter Allgemeine Zeitung* στις 7 Απριλίου 1995.
15. Bl. *Spiegel*, «Bewältigte Vergangenheit», τεύχ. 19, 1995.
16. *Nebelswaden* 1820/30: πίνακας του ζωγράφου Caspar David Friedrich (Αμβούργο, Kunsthalle).
17. G. Gaus, *Freitag*, τεύχ. 40, 29 Σεπτεμβρίου 1995.